

55

У. С.

М. Чернявский.

ЗЪ РОЗПУТТИВЪ ЖЫТЯ

(1. Пидъ похылою вербою, 2. Въ затышку,
3. Степовый сокиль, 4. Тополи).

Отискъ изъ журнала „Киевская Старина“.



КІЕВЪ

Типографія Імператорського університета св. Владимира
Акц. О-ва Н. Т. Корчакъ-Новицкаго, Меринговская, № 6.

1903.

М. Чернявский.

У. С.

ЗЪ РОЗПУТІВЪ ЖЫТЯ

- (1. Пидъ похылою вербою, 2. Въ затышку,
3. Степовый сокиль, 4. Тополи).

Отгискъ изъ журнала „Кievская Старина“.

— — — — —



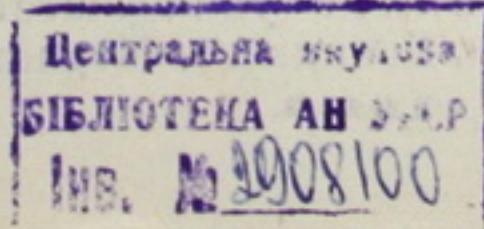
КІЄВЪ

Типографія Імператорського університета св. Владіміра
Акц. О-ва Н. Т. Корчакъ-Новицкаго, Меринговская, № 6.

1903.

Університетські відомості
(випуск Філологічного факультету)

Дозволено цензурою. Київъ, 27 августа 1903 года.



Идъ похылою вербою.

На Днепри зибралось цile мисто зъ плотивъ. Велыки й менши, зъ чепурными «хазяйськымы» куринямы и зовсімъ безъ усякого захисту для людей про негоду,—плоты щильно позбывались одынъ до одного, мицно взялись якорямы за берегы й нерухомо стоялы проты быстрои воды. А вода проходыла мымо зъ якымъ-ся немовъ электрычнымъ, напружениямъ, и ризала, и лоскотала ихъ слзыки бокы.

Ждалы годыны, щобъ спускатись на пороги. Але цили тыждни витерь дувъ одъ моря и, збываочы на порогахъ велыку хвилю, боронывъ пускаты плоты на перлови, ревучи хребты ихъ водобоивъ.

Плотовщане-лытвыны тому й ради булы. Чы ждаты, то й ждаты. Розиклавшы на берези огни, воны лежали и сидилы биля ихъ цили дни, байдуже размовляючи и тягнучы пахучый—на ихъ смакъ—дымъ зъ своихъ люлёкъ. Хмары мошкы и комаривъ мало имъ шкодылы, та й булы то все люде звычни до сiei весняной кары. То бувъ сирый, брудный людъ, въ обшарпаній, давно немытій одежи, постолахъ и билыхъ свыткахъ, вытканыхъ зъ билой вовны овець далекои Билорусчыны. Мижъ ихъ попадалысь охочи до піяцтва и воны несли своему веселому богови добру данышу, корыстуючыся зъ зайвого часу, тыхои годыны, поэтычної обстановы, а найпаче—зъ того, що мисто, и велике мисто, було тутъ-же разъ на гори.

Я кажу—зъ поэтычнои обстановы, бо картина повноводого Днепра була ѹ справди гарна. Туть, на берези, надъ водою, стоялы велелитни похыли вербы та осокоры, а тамъ—розвернувся блакитною, жывою площею Дніпро. Часомъ, геть понадъ другымъ берегомъ, пробигавъ гомонливый, маленький паходыкъ и пидїмавъ обокы себе перловый шумъ хвыли. Опивденъ налетила, була, тепла весняна хмара и, покропивши и вербы, и Дніпро, и лытвынивъ весняными тепло-бліскучыми пскрамы, полынула дали, затуманоючи на який часъ жывою ситкою ясну далечинъ.

Вечорило. Нидъ однією вербою, що нахыльлась своєю вершиною до воды, горивъ огонь, а биля ёго сидила невеличка купа лытвынивъ. Воны сидили, потупивши погляди своїхъ тмяноолывянихъ очей въ коломъя палаочыхъ головешокъ, и мовчали. Ихъ було трое: маленький дидокъ, що разъ-у-разъ чухавъ соби сину, молодий парубокъ—білолицій и билоголовій, и третій—чоловикъ рокивъ тридцати пяты—зъ рудою кудлатою головою и рябымъ облыччямъ.

— А чули, што бають люди?—промовивъ дидокъ, сипаочи правымъ плечемъ,—плыть-та на парогахъ вчерась разбило... Яны значыть,—на бабайку!.. А ёнь, лоцманъ-та, гукае: «кидай, само пройдя!..» Ань ни прашло—хряснуло объ каменя... Яны, лоцманы, тожъ багато знаютъ!..

Ця сумна звистка, здавалось, мало здывувала рудого кудлатого лытвына.

— Што жъ, ето бувае...—сказавъ винъ.—А хыба вчерась вже пускали плты?

— Пускали.

Имъ обомъ було байдуже: ну, разбыло плота, ѹ розбыло. Бильшъ копы лыха не буде.. Але молодого хлопця, Петруся, що йшовъ зъ плотамы тильки перший рикъ, ся звистка вразила гострымъ ножемъ у самисеньке серце.

— А люди ни патопли?—спытався винъ у діда.

— Ни чуть. Мабуть павищлевали.

— А плыть-та чай? — зновъ пытае Петрусь.

— Чай же будя — жыдовскай!.. Всі плыты у ихъ въ рукахъ, — промовывъ дидъ и трохы перегодя додавъ: — подкинь-ка чурокъ, погасне.

Петрусь підкинувъ дривець и огонь загравъ веселійше.

Уже зовсімъ звечерило. Теперъ огни лытвишивъ у темряви удавалы фантастычну картину. Здавалось, що то якись, ще доисторичні, люде зібрались тутъ підъ велетнями-деревами, и розиклавши огни, розмовляють и правлять свои свята, чы трызны.

Плямы світу сягалы вгору до чорныхъ, лапатыхъ гілокъ, сягалы вбікъ на Дніпро и выбліскували червоными смугами по ёго живому скли.

Ось понадь берегомъ пропливла душогубка и на яку хвильну помаячыла підъ сівомъ на блискучій воді. И зникла. Піриула зновъ у темряву. Зновъ промайнула ныжче въ освітлений смузі воды и зновъ зникла. На шій вымалёувалось дві чоловичи постаті.

Скризь по берези чуты співи и гоминъ. Десять на далекому плоти хотіть тужно грає на рижокъ. Чуты, якъ наближається зъ миста кумпания п'яныхъ лытвишивъ. Вони безладно спивають и вигукують якусь пісню. Можна піймати тильки слова:

На чужко-ой старанъ!..

А тутъ же, десять зовсімъ близько, высипує соловей и дрибно розсыпає срібно-яскривимы перламы своєи все однієи, але чудової, пісни кохання...

А на всю цю картину дивитеся тисячима очей замислено-поетична українська весняна ничъ и ловить коженъ згукъ тисячима ушей. А сама мовчить — величия и спокійна у своїй чаривній вроді.

Лытвины повечерялы и лягаютъ спаты. Огни догоряють и погасаютъ. Повечерявъ и Петрусь зъ своїми товаришами и ти, укрившись світкамы, ляглы спаты. Вони заснули скоро, але Петрусь заснути не мигъ. Звистка, що на порогахъ розбыло плota, зворушила всю ёго душу. Та й не дарма. Тильки торикъ,

на тихъ самыхъ порогахъ, утонь ёго батько... Петрусь добрѣ памятае, якъ торикъ выряжалы ёго на плоты. Ще тильки-тильки ричка стала ввиходыты въ берегы, тильки що почала вызначатыся звычайна іи течія, якъ ёго поклыкалы до жыда-орендаря: «завтра пускають плоты,—збирайся!» Якъ ёму се було не до вподобы, якъ винъ лаявся.. Але ничего не вдієшъ. Винъ бувъ у жыда въ рукахъ, якъ пташка въ клитци... Жыдъ годувавъ и ёго, и ёго семью ще зъ Пылышивки. Треба видробляты набране на видробитокъ. Треба...

Повернувшись до-дому батько темный, якъ ничъ. Винъ, тильки увійшовъ у хату, почавъ лютуваты и шпурляты все геть видъ себе. Потимъ веливъ жини зварыты картопли и добуты горилки. Заставылы якусь одежыну и добулы горилки. Винъ пывъ іи самъ, мовчки, не зайдаючи навить картоплею, и скоро упывся. Тоди ставъ веселый. Почавъ хвалытись,—скильки винъ свиту побачить, яки мисця... Казавъ, що не слідъ журытись, покы винъ жывий та здоровий... Що винъ прывезе всимъ подарунки... Почавъ цилуваты матиръ... И потимъ заплакавъ. Винъ плакавъ и тильки вымовлявъ: «ничаво...ничаво...»

Винъ бувъ зовсімъ п'яній.

Другого дні вранці Петрусь пишовъ провожаты ёго до плоту. Плітъ стоявъ уже напоготови коло рички, на выруби. Вони силы въ душогубку и поплывли по поводи, лисомъ, до вырубу. Батько бувъ сумний и пеговоркій. Винъ мовчки грибъ весломъ, помынаючи кущи та дерева. Прыйихалы до плоту. Тамъ уже все було напоготови. Скоро жъ и рушыли въ дорогу. Но молылись гуртомъ Богови й пустылы плітъ зъ прычалу. Винъ заразъ же й пишовъ плавко за водою. Батько стоявъ на бабайци и гукнувъ ёму на останні: «гляди жъ... дома!..»

Ото винъ чувъ ёго голось и бачивъ ёго въ останній разъ. П теперъ, писля того, якъ винъ почувъ про розбитый на порогахъ плітъ, ёго модода, палка думка заразъ же змалювала ёму страшиу картину загыну ёго батька. Ёму здавалося, що винъ чуе заразъ страшний, ревучий гоминъ порогивъ, и колы винъ заплющувавъ очи, то бачивъ величезни сири водяни горы, що

клокочут и стрыбають одна на одну и шалено бижать одна за одною невидомо куды. И баче винъ на тихъ горахъ «плыть»... Розбыває ёго кожна хвыля все бильше и бильше... Перелякани люде збезглуздили зъ жаху и упалы и повчишлялись рукамы за мокри дерева, а други бигають по плоту и провалоются въ нцилыны промижъ розметаныхъ деревъ...

О. Боже, яка страшина хвыльна!..

А порогы ревуть, и гудуть, и дзвонять, и стогнуть... А кыплячи хвыли рынутъ невидомо куды и штовхають бидныі плить и туды, и сюды... И винъ самъ гойдается увесь, и дрижыть, и скрыпты...

Але ось... Боже, що се?!

То каминъ, сирый, гризный каминъ вырынае зъ шуму и брызокъ... Винъ рвется до плота проты воды... Розрыва хвыли, якъ гострый нижъ крае хлибъ, якъ плугъ риже землю и страшенно скоро наблыжаеться до плоту...

Тр-р-р-а-хъ!..

И плить зъ усёго разгону бьется объ той каминъ!.. Якъ триски, якъ никчемни цуркы, розлетились, розирвались, поставали сторчъ и на хвыльну мовъ запынlyсь у тымъ становыщи велетенськи стовбури столитнихъ сосенъ и ялынь... Мыть—и воны поплывлы за несытою, шаленою хвылею...

А люде, де воны?

И баче Петрусь блидого, на смерть переляканого батька. Винъ ухопывся за деревину и сylкуется удержатысь за неи... Винъ держытесь, але тильки мыть... Деревина гойдается и крутытесь, мовъ валь у водяному млыни... Батько живо-живо перебирае рукамы, хапается за неи... хапается за хвылю... и зныкае пидъ кыпучою, гремучою водою...

Нидвився Петрусь. Жене видъ себе страшина оману. Протырае очи... И баче винъ—лагидный и тыхый, якъ небо, Дніпро, и выблыскуютъ на ёму, мовъ на неби, ясни зиркы. А дали маячать дерева другого берега, повыти мъякоюничною млою. Погляне вгору,—и баче, якъ звысла надъ нымъ похыла верба, мовъ

нахыльлась маты и простяга до ёго свои руки... А кризъ виты
вербы сяютъ ясни, блыскучи весняни зори. И чуе винъ, якъ
десь недалеко, зовсимъ недалеко, спивае, ажъ умливае, соловейко.

А ляже, укрытъся свытою, склепыть очи,—и зновъ ре-
вуть, гудуть, дзвонять, бурхаютъ и стогнутъ порогы, и баче винъ
шалени сыви хвили и блиде облыччя на смерть переляканого
батька...

Въ затышку.

Далеко геть роскынувся старый панський садъ и по долини й по узгирри. Не на одни гоны простягся винъ по-надъ глыбокою та спокійною ричкою. А биля саду стоить старый панський будынокъ. Неначе скырта по-мижъ копыць, вызначается винъ зпо-мижъ убогыхъ мужычыхъ хать, що роскынулись геть по-пидъ горою, або немовъ горда, била лебедыня прыбылась до сирыхъ гусей, тай стала поодаль.

Збудованый у старовину, колы давни запорожськи займанщины оддавалысь пидъ селтьбы сербамъ та волохамъ, винъ здается справжнимъ палацомъ передъ будивлями нашого часу. Высоко винъ стоить на камяному фундаменти, зъ мезониномъ и двома кганкамы, що пышаються рядамы билыхъ муроныхъ колонъ. Але на всій будивли уже помитна печать занепаду. Зализна покривля красылась невидомо колы, быльця кганкивъ на мезонини порозхытувались и ввесь будынокъ давно вже дожыдає поваллення. Величезный табунъ дыкыхъ голубивъ, подибныхъ до горлыць, оселывся пидъ покривлею мезонину й цили дни крутытся надъ будынкомъ. Гоминъ крылатыхъ жыльцовъ ввесь день стоить надъ камяныцею и повывае будынокъ якоюсь тыхою, ста-родавнею поэзіею. Широкий панський дверь густо зарисъ высокимъ бурьяномъ. Тутъ вильно росте и полынь и деревій и пануе похожа на резеду, опорошена своимъ цвitemъ, мовъ борошномъ,

лобода. Де-не-де гордо стоять колючи, шыроколысти, червоноголови будякы, и часомъ трапляется блакитна зирка петрового батога.

Скризь, и на панськимъ садови, и на будынкови и на всёму двори ясно вызначаются и достатки старого часу, и занедбанність, а може й убогисть—теперишнёго. Великий садъ, великий будынокъ, камяни стайні, базы, возивни и инше,—все те занехаяне и занедбане, стоять и валытся безъ ніякого докладу й порятунку. На шырокому двори не помитно ніякого жыття. Стара вербова колода, що лежала биля колодязя ще десять лить назадъ, и теперь лежить на тимъ самимъ мисци, обгорнута буйною лободою. Стежки черезъ дверь тежъ заростаютъ: мисце пидъ имъ бильше потрибне тій самій лободи, нижъ людямъ. Бо никому ходыты по тыхъ дорижкахъ... Жыви истоты тильки й вештаются побиля пекарни. Тамъ осередокъ жыття сёго великого, напивь-замерлого двору. Але и въ тому вештанні выразно вызначается рыса байдужосты й линощивъ. Никуды поспишатись, ничего хапаться. Тильки у обидъ молода слугивиця Пашка хутко-хутко перебигає босымы ногамы зъ горныць до пекарни, и тако-жъ хутко повертається до горныць, несучы, вся залыта сяевомъ сонца, страву на обидъ старій пани. Пани любить за обидомъ порядокъ и не любить дожыдатись змины стравъ.

Линощи **»**оповываютъ увесь панський дверь. Навить два дверськи псы и ти жывуть цилкомъ у ихъ обіймахъ. Що-дня лежать воны нерухомо биля пекарни и дримають, зовсімъ такъ, якъ колись у блаженни стари часы дримало наше родовите та гоноровите, напоене й нагодоване старе панство. Иноди тильки наймытъ, визныкъ Остапъ, заспаний и зкуёвданый, вештається биля стайні, чухає свою дебелу потыльцю й лається, докоряючи, «каторжну роботу», що за нею николы бидному чоловикови й выспаться добрє. Але, знаючи ёго звычай, треба тильки дывуватись,—якъ може чоловикъ такъ багато спати?—Хропе винь всю ничъ и потимъ куняє до обидъ й спыть, зарывшися въ сино й скынувшы чоботы на половину—щобъ и душно не було, и мухи не кусали голыхъ нигъ—ажъ до полудня.

Любыть добре выспаться и клюшица, Олексіевна. Та ѿ хто такы, справди, не любыть поспати? И яка була бъ ціна нашого жыття, колы бъ не можна було хочь половыну ёго проплати?..

Такъ думае и сама пани, Тытина Ахрыкавиця Кушырева. И що-дня писля обидъ забываются щильно вікониці ін опочивальни, затыкаются вси іцільни, куды бъ ухитривсь проскочыты дениній світъ, выгоняется вси, до однієи мухы, и Тытина Ахрыкавиця, попойивши за обидомъ сама соби,—бо вона одынока вдова,—доброго борщу, чого-небудь печеного, закусывши холоднымъ, червоно-сахарыстымъ, що, бувае, ажъ ренніе падъ ножемъ, кавуномъ та пахучою жовто-мясою дынею, лягае спочывати. Ляже и засыпае безтурботнимъ, солодкимъ сномъ.

И все іп жыття було такымъ солодкимъ сномъ. Тильки ѹ горя вона зазнала, якъ умеръ ін чоловікъ. Але ѹ те лыхо пролынуло надъ нею, якъ який великий чорныи штахъ, війнуло надъ ін головою чорнымъ холоднымъ крыломъ и поплыло геть по синіму неби, утонаочы десь у блакитному сяви...

Такъ мыналы рокы, одинакови, ривни ѹ певни, якъ и самъ ін спокій. Сонце вставало що-дня надъ стайнію и день-у-день погасало за садомъ. И сама пани, лягаочы у постиль писля обидъ, була учевнена, що, заснувши, проکинется черезъ дни години.

Такъ було ѹ сёгодня.

Тытина Ахрыкавиця проکинулась години за два передъ заходомъ сонця, напылась холоднои воды зъ лёдомъ, вийшла на кганокъ и сила на своёму звычайному крисли, на звычайному своёму мисци. Въ рукахъ у неи якесь плетиння—плете вона комусь на подарунокъ,—а биля нигъ уже сидыть вирна клюшица, Олексіевна.

Олексіевна служыла свой пани ще за панського права. Правда, тоди пани Тытина Ахрыкавиця не була панію, а була стрункою, вродливою, веселою панічкою, а сама Олексіевна була тильки палко-чорноокою, смуглываю Катькою. Вона була молодша одъ пани. И все іп жыття мынуло биля пани. Безъ пани не

було бъ и Олексіеви, а може безъ Олексіеви не було бъ и пани—такои, якъ вона есть. Ихъ жыття непомитно, але мицно було звязане. Такъ близолыцый мисяць павики звязаный зъ гордою землею и ввесь свій викъ ходить павколо неи, а вона буцимъ и не помичае ёго... Але й земля безъ мисяця була бъ не та.

И ось воны, якъ и що-дня, сидять удвохъ на кгандкови. Пани на крисли, Олексіевна на камъяныхъ схидцахъ кгандку. Передъ нымы роскинулось усе село. Теперъ саме гарманъ. Люде молотять хлібъ. Все село покрыте стогамы, стижкамы й скыртамы шиенщи, жыта й иничъ хлібивъ. Молотьба саме у робспали. Торочтять по твердыхъ токахъ важки камъяни котки, ривно-гучно лопотять цини й гудуть віялки, выкыдаючи зъ своихъ пелёктъ цили хмары половы й пылу...

Чудова картина великої народнї праці!..

Але ся картина така звичайна для Тытіаны Ахрыканиви и Олексіеви, що воны іп мовъ и не помичають. Всю свою землю пани виддає здавень мужыкамъ за гропы, цилкомъ всій громади, и зовсімъ не цикавиться тымъ, якъ люде добувають соби хлібъ.

— Душно сёгодня,—каже Олексіевна.

Пани мовчать, затопивши очи у свое плетиня й одноманітно перебираючи голкамы. А сонце спускається все бльжче до саду. Теля, що забрело у панський дверь, безпечно пасеться соби у бурьяні. Голубы кружляють по-надъ будынкомъ и голосно буркочуть надъ вікномъ на выстуни.

— А що,—чи не чуть чого нового?—пытає перегодя пани.

— Ни, не чуть ничего,—одмовляє Олексіевна. — Казала Приська, що неначе у Кошиля теля сказылось,—Хаврощенкова собака покачала... Та не знаю, чы правда, чы такъ люде блакают.

— Ну? Оце лыхо!.. Се не гараздъ. Ты нашыхъ, гляды, не велы пускаты у череду. Краще ихъ у садъ пустыты. Та прыглядайся, чы не сказывесь, бува, нашъ Бровко?... Бо щось винъ цили дни все спыть, а въночи вые,—каже, злякавшись, пани.

— Ни, то винъ, мабуть, задень пересына... Не визьме ёго мара!..

А Бровко зъ Терзаемъ тымъ часомъ порозыдалысь соби й сплять мовъ убыти. Имъ байдуже, що уже скоро й вечиръ на двори, и що треба бъ такы хочъ трохы й похазайнуваты,—чуже теля зъ якого часу пасется у бурьянни... Але ось Бровко й прокинувся, блымнувъ своимы рудымы очымá, ухопывъ зубамы себе за хвоста и почавъ завдаваты трусу якымсь своимъ ворогамъ, що, не вважаочы на ёго похыли лита и зовсимвъ невоёвнычу вдачу, не давалы ёму спокою. Попоклацавши зубамы и завдавши страху кому треба, винъ важко позихнувъ, мовъ неначе й справди що велике зробивъ, або було у ёго на собачимъ серци яке важке пыхо, и винъ ёго збувся. Позихнувъ, блымнувъ очима и зновъ скорывся непереможному наплывови собачыхъ спивъ и мрій.

Але теперъ недовгый бувъ ёго сонъ и пепрыемный просыпъ.

Сонце сидало ныжче й ныжче. Пани сидила й копырсала голкамы, Олексіевна прыгадувала ще якои новыны, якъ изъ стайні, хытаочысь зъ просонку, выйшовъ Остапъ. Зупынівся винъ на дверяхъ, почухавъ ногу выше колинъ, трусонувъ чупрыною и тильки що хотивъ бувъ пустыты п'ятерыцю въ потыльцю, якъ очи ёго побачылы прыблудне теля. Винъ сразу оживъ. Схопивъ у руки два каминюкы й гукнувъ хрыпкымъ зъ-просония голосомъ:

— Цю—цио! Бровко! Терзай!.. Туй-во!..

Але собаки не озвалысь на ёго поклыкъ. Гаряча душа Остапова не стерпила такои зневагы и винъ, широко размахнувшись, шпурнувъ каминюкою въ собакъ. Каминюка влучыла въ Терзая. Той зъ просонку залементувавъ на ввесь дверъ и, пидгорнувшы хвоста, кинувся не до теляти, а геть за очи.

— А, кляти, туй-во!.. туй-во!.. куси!..—крычавъ Остапъ, шпурляющы каминнямъ въ теля и побигъ за нымъ ажъ до ворить.

— И чого винъ дурный ганяется?—каже пани.

— Та такъ, мабудь переспавъ, то сердитый.

— А чые то теля?

— Здается—Ленетюкове.

— Ну, ѿ нехай бы попаслось...

— Отъ пиды жъ зъ нымъ!.. То слова видъ ёго не допытается, ледви языка повертае, а то бачъ, якъ росходыvся!..

Розмова зновъ порывается. Остапъ, выгнавши теля, вертается до стайнини и починае выводы коней, щобъ весты ихъ до воды. Разивъ зо-тры наважується винъ систы верхы на гнидого, высокого коня, але той не дается. Остапъ лається ѹ смыкае за поводы. Зализни удыла бряжчатъ и бьють коня по щелепахъ. Винъ высоко задирае голову и одступае назадъ. Поповозивши кильки часу зъ непокиринымъ гнидымъ, Остапъ такы сидает на ёго и починае настёбуваты ёму кинцемъ повода бокы. Кинъ стае па дыбки, потимъ раптомъ кыдається впередъ. Дви другихъ конякы, жахаочьись, тягнутъся па поводахъ и трохи-трохи не стягають Остапа не землю. Винъ лютуе ѹ лається. Нарешти вийздыть зъ двору.

Теперь у двори зновъ тыхо. И пани такъ саме сидить зъ Олексіевною па кганку, такъ саме, па тимъ самимъ мисци, де вона сидила що-лита уже кильки десяткивъ рокивъ. И теперь, якъ и що-року, та половина іп облыччя, якою вона сидить до сонця, па та рука, що пры плетинни бувае зверху, загорили далеко бильше того боку облыччя ѹ тієи руки, що бувають у холодку.

— Ноценята уже йдуть купатись — каже згодомъ Олексіевна.

— Нехай бы самоваръ ставилы,—одмовляе пани ѹ підводитъ видъ роботы очи, щобъ подывытись па попепять.

Ій видно, якъ зъ попового двору вийшло трое хлощивъ: старший — худий и довготелесий, двое меншихъ — одутлувати ѹ крывоноги. Шкутыльгаочы крывымы ногамы, вони плентаются черезъ майданъ до рички.

— Учаться вже вси,—промовляе Олексіевна и, підперши щоку, хытае головою.

Сонце зовсімъ спустылось до саду. Чуты, якъ до села наближається череда. Зъ другого краю села чуты отару. Робота на сели трохи прытихла.

Пани ѹ клошныця мовчать.

Кожна зъ ихъ мае свои думки, але воны ридко имы подиляются. И ти думки ридко колы выходять поза межи свого села.

А попенята спустилъся зъ кручи до рички, пройшли геть берегомъ по-пидъ нею й выйшли на широку ящану косу, що овъ на долони выдко зъ панського кгандку. Тры ихъ постати чудово видбываются на билому писку. Ось двое малыхъ побиглы наввыпередки... Ось одынъ выпередивъ другого... Той сылкуется наздогнаты попереднёго... простягає руку, щобъ ухопити ёго за сорочку. Колы попередній разомъ ухильнувшись въ бикъ, пидставивши ногу заднёму, и той зъ разгону врываетя головою въ биль, сыпкий писокъ... А старшый, не хапаочьсь, одноманитно махаочы й рукамы й ногамы, йде до берега. Роздягается и зъ разгону кыдається въ воду. Уже вси трое въ води... Вони плавають и пурнають, мовъ вутята. Брызкаються й кричать... А на другому берези рички сидить який-ся дидокъ, мабуть безридний дидъ Пылынь, и надыть рыбу. А пыжче мисця купания шумлять и выблыхаютъ своимы черно-едвабинмы крыламы водяни млыны—байдакы. На берези стоить повозка...

Все те бачыть Тытана Ахрыканивна и згадуе,—якъ-то гарно колысь, колы вона була молодою, було купатись! Оттако, якъ и попенята, и воны колысь зъ Катерыною плескаються й хлюпаються оттамъ у прозорій, теплій води, на чистому, билому писочку... Плескаються...

— Самоварь поданий,—несподивано каже, зъявившись у дверяхъ зъ кимнаты, босонога слугивныця Пашка.

И пани бере свое плетиння, важко пидводиться зъ свого важкого старосвітського крисла и тихою старечою ходою йде до кимнаты.

Въ зали, на круглому, червоного дерева, столи стоить самоварь, сущыки и все инше, одинакове що-дня: пани такъ любе: се іп завычка. Вона повагомъ наливає сама соби чаю у свою чашку, що куплена була колысь у Нарыжи, на выстави, ще за життя іп чоловика, и не поспишаочьсь пье ёго.

День скінчывся. Надходить вечиръ. Потимъ нечутно заступе ничъ, а тамъ зновъ—день... И такъ багато рокивъ живе стара

пани. Всі іи поважають. И вона никому и николы не зробила свидомо зла. Дити іи, яки були у неї, уже давно повыходили въ люде й живуть своими семьями по іншихъ краяхъ. Вже й воны повбирались въ лита, а вона, яка була десять літъ назадъ, така и теперъ: спокійна, ривноважна й незлослава. Селяне стриваючись зъ нею въ цвітари, бо вона бильше пиде не буває, скыдають шапки и пызько ій кланяются. Батюшка кожнус лужбу виносе ій самъ на таци проскурку и выявляє ій всяку пошану, але мовыты—робе винъ се соби не безъ корысти: ёму незридка де-що перепадає...

Тильки одынь довготелесий поповычъ, одынь на все село. и то треба думаты що ніякъ, а едино тильки, якъ каже ёго батько, «по своїй дурости бурсацькій»—насмілюється глузувати зъ старої пани.

— Дывиться,—иноди каже винъ братамъ писля обидъ,—уже выповзла на світъ «божа коровка»,—можна йти купатись. Шукайте рушника та мыла...

— Дурно!—осикъ ёго разъ, почувши ти слова, батько:— смієшся ты зъ Тытяны Ахрыканизны, а чия на тоби, бовдураци, сорочка?.. Того не знаешъ!

Сынъ перемовчавъ. Але въ души винъ дивується батьківській логици: «Божа коровка й есть, бильшъ ничего; що тутъ такого, щобъ лаятись? А що сътцю подарувала на сорочки, то то іп дило... не прохапо!..»

И такъ живе на світи, у теплому затишку, стара пани,—тихо, смирино, не роблючи піякыхъ голосныхъ диль, а якъ умре, то не кине на світи а ни якого сліду. Тильки, мабуть, селяне не забудуть іи, бо прыйдуть за нею люде, що будуть выбывать зъ ныхъ кожну копійчуину, будуть выраховувати кожне зернятко, що зародить имъ доля на панській землі...

Степовыи сокиль.

I.

Весна була рання, дружна. Сингъ зійшовъ скоро, и степъ заразъ же почавъ зелениты. Повіялы зи сходу суховіи й скоро жъ высушилы землю й обвіялы, обсмажылы облычя степового люду. Де-не-де прокинувся видъ зимового сну чепурный, сывень-кій ховрашокъ; вылизъ винъ зъ своеи темнои норы, продеръ за зиму заспани очи и свиснувъ першу свою інсію, стовбчикомъ ставни на зазеленилому горбочку.

Весняна степова робота була саме въ роспали. Скризъ, ажъ до далекого пивденного моря, люде краялы плугамы черну волку землю, кыдалы въ рилло сухе золоте зерно и зубчастымы боронамы распушувалы, чесалы й перечисувалы новне родючои силы лоно земли. Тильки вугильни шахты та зализноробни заводы курылы своимы чорнимы высоченнымы дымарямы, ховаючись де-не-де по степовыхъ балкахъ, уныкаючи по низынахъ, або мрюочы по шиляхъ и ребрахъ гирськихъ кряживъ. Тамъ не знали ни зимы, ни весны. Тамъ, у надрахъ земли, довбалы й рвалы чорно-бліскучи вугильни пласты; тамъ, пиднявиши вугиль на поверхъ, перепалювалы ёго на матовый низдрастый коксъ; тамъ, у величезныхъ печахъ, такъ, якъ варить добра господыня про свою семью у горщечку грецьку кашу, варилы-тошылы жовте каминя—зализну руду. Зъ тыхъ печей, по проводахъ, биглы огняни струмни й застыгалы въ величезныхъ штабахъ, и ножи краялы

ти гарячи, ще рожеви штабы на рельсы, яль та жъ сама господыня крышыть у борщъ моркву.

Тамъ не помичалы ни звычайныхъ у тиль краю суховінъ, ни первого систу ховрашка.

Кинчався вербный тыжденъ. У повитовому мисти на той часъ що-року бувавъ ярмарокъ, и теперь по чорныхъ, ще незапорошеныхъ шляхахъ до ёго зъ усихъ краивъ по степу зъиздясь люде. Саме мисто лежало у лощини, надъ маленькою ричкою, упъявшиись своимы будынкамы й хатамы у важкий, глеювавтый грунтъ, урывшиись у ёго и пустывши свое кориння геть на все бокы по яркахъ и рудыхъ провалляхъ.

Ярмарокъ тильки ще починавсь. Люде зъиздясь, але торгу ще не було ніякого. На великому ривному майдані перекупки дарма заклыкали покупцівъ-селянъ. — ти ще не йшли до ихъ столивъ зъ печеною рыбю, чахоню, оселедцями, таранею, налянцями й бубликами и великими мідяными самоварями,— такыми старымы й ионивечеными, що сказавъ бы—булы вони й пидъ Севастополемъ, и пидъ Плевною та и ще мабуть у якихъ-сь невидомыхъ свитови, але важкыхъ баталіяхъ.

Покущи не йшли до ихъ. Вони ще малы свій харчъ зъ дому.

Цыгане дарма гарцовали киньми й выгукували тескъ покупцівъ,—нихто не прычинювався до ихъ баскыхъ, загодя добре набитыхъ пугами, пужалнами й чобитмы коней. Ждалы, щобъ стала ціна.

Сёгодня зъ-обидъ суховій ущухъ и подыхнуло зъ пивдя тейломъ й вохкистю. Надъ-вечиръ почавъ пакрапаты дрибий и ривний доїць. Люде сидили пидъ возами. Мокри кони й воли жували вохку запашну солому, а собаки, що теже увяззались до ярмарку, скоса поглядалы на незнанихъ пмъ, новихъ сусидъ, але лежали смирно й новажко. Вони добре знали, що булы не дома у себе, де-небудь у Кривій Балци, або у Семихативци, а у повитовому мисти, де живутъ не прости мужыки, а паны вельможни, що въ бильшости мають довжелезни, сами напалестинськи носы и бердычевськи пейси.

Все було незнаёме,—и вулыци зъ возивъ, и сусиды. И тому то Рябки, Сирки, Шарыки й ини селянськи дармогавы новодылыша смырно, поважно, зовсімъ навпакы своему звычаеви.

На майдани, посередъ ярмарку, булы навернени горы усякого краму. Тутъ булы: колеса, почвы, горшки, плуги, борони, віялки, возы й сани, вікна, видра и чавуны й инише добро. Тутъ же сидивъ, закрывшись кожухомъ, старый, знаный на весье повить, ковалъ Вовкъ. Передъ нымъ лежали ёго роботы кинськи пута й свердельчики. Биля ёго зибрались купа народу. Сидили навколо шахъ и роздивлялись пута. Складали ихъ и роскладали; прымиряли соби на руки, клади пута зновъ до купы и зновъ бралы въ руки.

Вовкъ сидивъ и байдуже поглядавъ на мужыкивъ. Винъ зовсімъ не мавъ надії, що хто зъ ихъ сёгодня купитъ у ёго хоть одне пuto або свердельчика. За свій довгий викъ винъ добре визнавъ селянъ: торгъ буде завтра та пислязавтрёго, а сёгодня тильки—прычинка.

II.

Розмова снувалась якось недбало. Казалы такъ, абы що казати.

— Ну, зъ цёго пута черта рытого що выкрадешъ!—промовивъ одинъ зъ мужыкивъ, любуючи на важке, дебеле пuto.

— Дывись, твоя шкапа ще ёго й не потягне!...—озвався до ёго, осмихаючись, сусида-землякъ.

— Хто?.. Моя кобыла?.. Эге-ге! така вона й есть!..

— Потягне, чы не потягне, а такы правда,—пuto добряче. Коло ёго й метеець попомудруе!—прыставъ до розмовы третій сусида.

— Э, ни! .Пuto це намъ—такъ воно пuto, а на доброго чоловика такъ воно—казна-що!..

— То правда.

— Та ни,—такы попоцокается и добрий злодій.

— Розскажуйте!..—нерешынывъ размову землякамъ старый селянинъ зъ другои слободы, зъ довгою, сывою, по кинцяхъ жовтуватою, бородою, у рудій старій смушевій шапці. — У ёго на все есть одмычки. Хиба винъ буде ёго быть?.. Стане винъ! П-хэ!..— Винъ те туды поверне, а се туды, тамъ прыдавыть,—такъ воно само спаде зъ конякы, мовъ объ весни шкура зъ гадюкы.—Знаю я си штуки! У насть черезъ волость велы одного такого пташка—заковани й руки й ногы. Заперлы ёго въ холодну, колы поглянуть трохы перегодя у вікно, а винъ сидыть на лави, на рукахъ ничего немае, скынувъ зъ себе сорочку й довбется у комири...

— Мабуть нужа, сердегу, обсила,—засміялъся селянин.

— Мабуть,—почавъ дали сповидачъ.—До ёго,—а винъ каже: «не турбуйтесь,—казённе добро не прошаде. Все гораздъ буде». Покы увійшли въ холодну,—уже винъ и одягненый и закутый.

— То винъ, каторжный, очи одводыть,—завважывъ другой дядъ, зъ жовтымъ, безбородымъ, у зморшкахъ, мовъ у скопця, облыччямъ.

— А хиба то правда: можно очи одводыты?

— Та вже жъ, мабуть, стари люде не брешуть, колы кажутъ. Вже не дарма кажутъ!—видловивъ трохы образлыво жовтовыдый дядъ.—Онъ у нашего жыда, Фуксы, якъ кони выведенено!?. Булы замкнени у стайні, и наймыть спавъ пидъ дверыма. Та ще й не пизно було: тилькы-тилькы люде облягаты началы... Самъ жыдъ ще й не спавъ...

— Гроши, мабуть, чортівъ пархъ, личывъ!..—не втершивъ укынуты сливце одынъ зъ селянъ.

— Чы гроши личывъ, чы що друге робывъ,—того не скажу, ну, а не спавъ ще... И світло въ хати горило. А *винъ*,—туть оповидачъ якось таемнычо пидвивъ до-горы безволоси бровы и забалакавъ зовсімъ тыхо, мовъ боячысь, що хто пидслушает,—а *винъ* пидходыть до ёго наймыта значыть,—нашъ такы парубокъ бувъ,—та й каже: «а ну, Петре, посунься трохы!» Тому здалось, що то хазянинъ стонить,—винъ и посунувся. Одсунувся, що й двери

МОЖНО ВИДЧЫНЫТЫ ВЪ СТАЙНО... А той поодмыкавъ усе; якъ уже винъ тамъ одмыкавъ,—не знаю... Вывивъ коней... пара добра буда,—четыри сотени давалы, такъ не взять жыдъ... Вывивъ кони, сивъ верхы та й подався!.. Прокинувся наимыть—винъ тамъ и спавъ,—тильки що першый сонь перебувъ, колы глядъ,—двери видчынени!.. Винъ у стайно, дума: «що жъ се я забувъ и доси кони завесты?»... Туды—ажъ коней й сліду немае!.. Высять сами пута на яслахъ... И ничогисенько не поламано, и замки цили... Та ще, гаснедивъ синъ, и пута порозинувавъ на яслахъ: «на-те, мовъ, вамъ,—запирайте ще!..»—Той тоди до жыда: такъ и такъ... выведено кони... А жыдъ ухонывъ ключы одъ стайни—ёму ихъ наимыть прынись зъ-вечера—«якъ же», каже, «такъ:ключи жъ ось у мене?..»

— Эге, ключы!..—засміявся ковалъ, прытоңтуочы великымъ нальцемъ правыци тютюновый пошиль въ люльци.

— Ключы! Що тамъ ключы! Попонокайся имы!..

— Куды!..

— Оттаке!

Уся кумпанія сміялась, уявляючи соби переляканого и збен-теженого жыда зъ ёго ключыма.

— Ну, й що жъ?

— Та ничего, такъ и пропали кони.

— Отъ тоби й пuto!..

Селяне дывувалысь. Той злодій здавався имъ якымъ-ся характерыкомъ, проты якого ничего не вдіешъ. Прыйшовъ и взявлъ, що хотивъ, а ты тильки дывысь на ёго!

— Се люде таки,—почавъ дали размову довгобородый у рудій шапци лидъ, мовъ угадуючи думку всіхъ,—се таки, що боронъ одъ ихъ, Боже! Скильки вже воны намъ лыха паробылы!.. И ничего не вдіешъ. У насъ по-надъ селомъ и шляхъ есть та-кий... Та вы, мабуть, знаете: злодійський шляхъ?.. Такъ ёго й зовутъ. Иде винъ якъ-разъ по кряжахъ: по-надъ Поповимъ Лисомъ, Нидгирнымъ, Иванивкою, Камьянкою, ажъ прямисенько на Ростовъ та Таганрогъ. Отъ воны, идолови души, тымъ шляхомъ и ганяють нашыхъ коней. Степъ... людей тамъ немае... Ну, имъ и

воля: жеиы, хочь голову соби зломы!.. Одного разу, у-осены, оремо мы зъ сыномъ биля Пидгорного; чую въ-ночи—стугоныть земля... Та такъ же тоби стугоныть, мовъ табунъ коней бижыты... Прокинувся я, дывлюсь,—ажъ по шляху щось таке такъ тоби чеше, такъ чеше!.. Верхы... и двое коней на прыводи веде: «Злодяка», думаю, «щобъ тоби чертяка голову скрутила!» Колы чую— зновъ стугоныть: другой летыть. Веде четверыка. Я якъ гукиу: «А—эй!.. держы злодяя!..» А винъ якъ ляспе пурою по коняхъ, якъ гукне соби,—тильки ёго й бачывъ!..

— Се таке кляте зилля, що зъ нымъ ничего не зробишъ.

— Чому не зробишъ?.. Треба добре стерегти кони, то й цили будуть,—промовывъ маленький чоловичокъ, ще молодий, у черкасіновій чумарчыни, зъ гостренівкимъ носыкомъ и цапиною боридкою; винъ все до сёго часу мовчавъ и тильки жыво-жыво копырсавъ передъ собою цикомъ землю, мовъ горобець соняшне луцьниця.

— Стерегти... Ось «у Фукы стерегли, де вже краце!..— видловивъ ёму оповидачъ про Фуксыну прыгоду.—Стережы, не стережы, а захоче вывесты, то выведе...

— То такы правда: у Фуксы нема краце, якъ зроблено, — промовывъ довгобородий дядь, похитуючи головою у рудій шапці.

III.

— А у насъ ще краце було,—промовывъ ще хтось новий, що стоявъ биля гурту.

Селяне оглянулись на ёго зпизу и насторочили вуха. Але той мовчавъ. А всимъ такъ хотилося послухать чогось цикавого. И здавалось, що сей чоловяга може росповисты про щось цикаве. Се бувъ коповалъ, а коновалы народъ бувалый. Навить до того часу перухомый ковалъ Вовкъ поворухнувшись, кахыкнувшись и на хвилыну выпустивъ зъ рота свою люльку, допытливо дивлячись на коновала и мовъ кажучы: «ну, що-жъ? почнай, брате!»

— Та ну жъ бо, кажить, що тамъ у васъ було!—обизвався вдруге маленький рухливый чоловикъ зъ цинкомъ, и ёго очи прыщулысь, а невельчка голова зъ зацикленіемъ вытягалась на тонкій шийци напередъ. Ёму страшенно хотилось послухать, що тамъ такого було, що ще краще того, про що оповидавъ безбородий и безбрывий, зморшкуватий дидокъ.

— Та що жъ казаты,—почавъ, мовъ нехотя, новий оповидачь,—звистно, якъ злодій, то й злодій. Коженъ злодій на те злодій, щобъ дурнивъ дурити.—На ярмарку въ Лугани, що бува обѣ Спаса, бувъ одинъ чоловяга и нагледивъ винъ себи, значить, тамъ у другого чоловика добрячого коника. Маштакочъ такы справди нивроку: круглый, мовъ злытий; самъ вороний, а на лоби лысина; грыва густа, блыскуча... Ну, скажемо, коникъ, хочь куды! До хазяїна: «продай», каже, «що хочь, визьмы!» Той не продає, каже—не продажний.—«Та ну жъ бо, продай!»—«Ни, не продамъ», каже, «и балакаты ничего!.. Що тутъ будешъ робити?

Оповидачъ прынывся. Обвигъ гостримы, пронызуватимы очима всю кумпанію, вынявъ зъ кишени кысета и почавъ робити цыгарку. Ёму було рокивъ трьдцять пять. Облыччя у ёго було смугліве, цыганкувате. Зросту бувъ не вилыкого, але въ плечахъ огрядний, а одягнений въ стару чумарку синего сукна. На поясі у ёго висило всяке коновалське прычандалля. Винъ не ханаючись диставъ зъ кишени кысета й тако жъ поклавъ ёго туды зновъ.

— Ну, що жъ дали?—не вицтивъ зновъ горобцоватий чоловичокъ зъ цинкомъ.

— Пожды, завтра торгъ буде,—промовивъ осміхаючись коновалъ.—Чи нема у кого блызько сирничка?

Ёму дали сирничка. Винъ закурывъ цыгарку, затягся дымомъ и, здавалось, зовсімъ забувъ, що винъ почавъ щось розсказувати.

— Такъ якъ же, каже: непродажній?..—нагадавъ ёму зновъ сиренький горобчики и почавъ ще жвавише торсаты цинкомъ якусь соломынку.

— Эге жъ,—зитхнувши й сплюнувши, мовъ знехотя почавъ коновалъ. «И за сто карбованцівъ», каже, «не видамъ коня». Нерестоялы ото день, уже хоть и до-дому йихаты. «Продай», каже.—«Ни, не продамъ». А той чоловикъ—душа гаряча, за полы хашается: продай та й продай. Дуже упавъ ёму въ око той кинь... Ажъ тутъ ёго й видводить у бикъ чоловичокъ... такъ соби... не-знаёмы. «Що дасы,—каже—чоловиче, твоя буде коняка?»

— «А якъ же ты зробыши?»—«Та то вже мое дило»—каже. Ну, и поладнали воны: такъ и такъ,—пивсотни карбованцівъ ёму, якъ прыведе коня.

IV.

Оповидачъ зновъ прышынывся. Подывывся на своихъ слухачивъ, обвивъ очыма весь майданъ. Сонце, заходячи, саме выглянуло на хвыльну зъ-за хмаръ и ще разъ освітило й мисто, ярмарокъ, и били ятки на майдани, напъяти ряднамы, били якыхъ бабы-пекаркы варылы на двори вечерю. Видъ ихъ повійнуло до коновала пахучымъ дымомъ и смакомъ добре упеченой рыбы.

Винъ сплюнувъ и почавъ дали:

— Ну, такъ пойихавъ той мужыкъ до-дому... «Щожъ,—каже волею не продаешъ, то сълувать не стану». Пойихавъ и хазянъ того коня. Запригъ соби й пойихавъ. Купывъ винъ віялку—йихаты важко, то йиде соби новагомъ. А чоловикъ той, що взявся коня добуты—за нымъ, за нымъ... Прыїхалы въ село, де живъ той мужыкъ. И чоловикъ той за нымъ. Баче винъ, що чоловикъ той, хазянъ того коня—людина заможна: живе добре, дверь увесь обгороженый, а стайня зроблена пидь однією стріхую зъ хатою. И хидъ черезъ сіны. Сучого сына выкраденъ! Ну, та НИЧОГО.

— Нереночувавъ той чоловикъ пічъ на городи въ буряни. Тильки стало свитаты, мужыкъ и пойихавъ па поле. Узявъ и кони зъ собою. Старий пойихавъ та два сыны й два невисткы.

Зосталась одна баба та диты. Отъ выйшла баба за чымъ-ся зъ хаты до комори, а той,—винъ ѹе ранише перебрався зъ городу до хлививъ,—заразъ въ сины, та на горище. А дытына й побачыла ёго,—такъ хлоичыкъ-пузанчыкъ, ледви одъ земли видно. Прыходыть баба, а воно й каже: бабусю, а тамъ дядько!—й показуе на горище. «Де тамъ у греца дядько»,—каже баба—«то тамъ сало у мишку». А сало такы справди висыть у мишку на бантыни. «Ни, дядько».—«Натякай!»—каже. А той сидыть соби—ничычыркъ!

— Просыдивъ до вечора. Прыїздяты зъ поля вси й коней прыводяты. Повыпраягали. Силы вечеряты у синяхъ. А той сидыть на горищи, ёму й видко все. Повечерялы. Старый и каже: «заводьте жъ коней, хлопци, у стайню, та й самы тутъ у двохъ лягайте. Бо теперь ярмарокъ,—багато всякого народу блукае». Ото завелы коней, засунулы засовомъ двери, послали новсть саме пидъ дверыма и лягаютъ спать обыдва сыны головамы у стайню. Що тутъ робыть? Ще й рушицы положылы били себе.

— Отъ, якъ вси поснулы, чоловикъ той взявъ зъ бантини сало и злазыть зъ горища. Поставывъ сало на порози... Що тутъ утиешъ: лежать двое на новсти, здорови таки обыдва. Отъ винъ узявшъ та тыхесенько й лигъ мижъ пымы посередыни. Воны думаютъ, що имъ тисно, збылъсь до-купы, и порозувались дали видъ ёго. Полежавъ винъ такъ трохы, смырно соби, а потімъ прыкотывся до одного, прытульвся до ёго... Тому душно,—винъ и одкотывся дали. Тоди винъ до другого—и той геть одкотывся. Воны, звисно, сплять й посугаються вви сии. Така думка, що воны у двохъ. А въ літку, знаете сами, одно видъ другого, мовъ одъ вогню, тикае. Ну, ото винъ позсовувавъ ихъ геть зъ новсти, а тоди вставъ, одсунувъ засова й видчыны въ двери. Тоди постри-пожувавъ тыхъ коней, що стоялы зъ воронымъ, а вороного вывивъ геть изъ стайнини тыхесенько соби по новсти. Ти хлопци сплять, ажъ хропуть, ничего не чують. И старый на двори спить на дорогахъ. Отъ винъ видчыны въ ворота, взявъ сало, взявъ рушицы, сивъ на коня, та якъ гаркие, якъ свысне, якъ стрельне

зъ рушныци!.. Тильки ёго й чулы!.. Ти, звисно, прокынулись: туды-сюды, що та якъ... Покы раздывались, у чому тутъ сыла,— эге-ге!.. ловы витра въ поли!..

— Ну й не наздогналы?

— Куды тамъ! Такый и винъ бувъ, щобъ дався въ руки! Покы воны тихъ коней поростриноожувалы, такъ уже ёго й не чутъ було. Ничъ була хмарна. Вылетивъ винъ за село, проехавъ зъ пивъ-версты по шляху, а тоды звернувъ просто въ поле, та выгономъ объихавъ по-за селомъ назадъ, тай пойихавъ соби зновъ такы по шляху въ другой край. Ти летять туды, де винъ показавъ имъ дорогу, а винъ и пойихавъ соби геть, куды ёму треба було. Другого дни писля полудня й прывивъ коня новому хазяинови.

— Що жъ, и заплатывъ ёму той чоловикъ, якъ умовылись?

— А вже-жъ, що заплатывъ!

V.

Слухачи дывувалысь. Мырнымъ, байдужымъ селянамъ ма-ловалась картина, якъ винъ, той злодій, такъ обдурывъ добрыхъ людей. Та ще й стриляе: нате, мовлявъ, вамъ ловить!..

— Отъ собака, такъ собака!

— Именно—собака!

— Двое не встереглы. Оттаке!

— Та иппый бы тыхенько соби, а винъ зъ рушныци ба-бахъ!..

Покы слухачи дывувалысь, прыгадуючи, якъ було дило, коновалъ-оповидачъ непомитно сchezъ, мовъ кризъ землю провалывся. Нихто не помитывъ, колы винъ и одъ гурту одійшовъ.

— Де-жъ це same було, у якому сели?—поспытаставъ ковалъ и новивъ навкругы очима.

Коновала уже не було.

— Де-жъ це винъ подився?—дивувалысь люде, озыраочысь.

— Хто та-кий, кого це вы вы-дывляе-тесь?—запытавъ ихъ не-
знаёмыи имъ селянины, що пидходывъ same теперъ до ихъ гурту.
Ти розсказали ёму.

— А я-кий винъ зъ облыччя?—запытавъ той.

— А що, хиба?

— Та отъ вы скажи-ть, тоди й я вамъ скажу.

— Та чоловикъ, якъ чоловикъ...

— Ну, а на облыччя я-кий?

— Чорнявый.

— Велыкого зросту?

— Ни, отакого, якъ я.

— А на цыгана не скыда-ется?

— Та трохы есть... Тильки винъ не цыганъ.

— Ну, такъ ото-жъ знайте, що ото винъ самый—той злодій—и есть! То жъ винъ самъ й выкравъ того коня. Я самъ на свои очи бачывъ того мантачка: гарный коняка! Тильки той чортъ трохы перегнавъ ёго... Винъ самъ зъ нашего села, зъ Орихового, Сокиль—прозвыще ёго. Ого-го, яки винъ штуки вы-
робляе!..

— Чомъ же ёго у Сибирику не запровторять,—спытався
жовтовыдай дидокъ.

— Эге!.. запровторьте!.. Ёго ще ни разу и не судыли:—
не піймаешъ. Тамъ така хытра штука, що ну!..

Селяне дивувалысь. Такъ ось яка сторія. Онъ яки бувають
злодії! Де-котри навить почалы лапаты у кышеняхъ: чы не по-
хазяйнувавъ винъ тамъ у ихъ.

— Та невже жъ такы справди то винъ?

— Отъ ей-Богу, що винъ.

— Та ни?

— Та кажу-жъ.

— И самъ оце такъ-б розсказуе про себѣ?!

— А що жъ вы думаете? Що ёму понкодыть? Винь не боится ничего.

— Дывысь ты... Отъ такъ сторія!..

И довго ще дывувалысь селяне.

Вечорило. Дрибный дощыкъ давно вже переставъ. Тенла мла обгортала й мисто й ярмарокъ. А коновать у синій чумарці уже ходыў у другому кінци ярмарку, и ёго гостри, пронизувати очи выглядалы молодецькои здобычи.

ТОПОЛИ.

Иванъ Кузьмычъ, якъ завжdy, повертався зъ контролной
шалаты спокійный и ривноважний. Рання весна трохи підбаде-
рівала ёго, и винъ навить зупинився бувъ на перехресті свого
переулка, підвивъ у гору до сонця свои сири, короткозорі очі й
двиди чхнувъ. Ся несподіванка трохи ёго була стурбуvalа. Винъ
озирнувся навколо: чы не підглядивъ хто сієи прыгоды, та жвавише
потупотивъ у свій переулокъ.

Ёго невелычкий власныі будыночекъ стоявъ саме надъ кру-
чею, па кінци міста. Внизу видко луки, левады, чымалу ричку.
За ричкою зновъ починались луки и тяглысь ажъ геть до обрію,
де мрило село. А саме зъ-підъ тієи кручи, де прылипилася,
мовъ гніздечко ластивки, хатына Ивана Кузьмыча, вырынавъ вы-
сокий насипъ и тягся, обсажений зъ боківъ вербами, ажъ до
рички. То було шоссе. На ричци бувъ високий и довгій дере-
в'яный містъ и якъ-разъ до ёго доходила вузько-колійна зализ-
ница й тулылася зъ своею дрибненькою рудою станцію до на-
сыпу, мовъ ховаючись видъ свиту поміжъ ёго вербами. Дали,
геть-геть за станцію, уже близько до обрію, навить переходячы
черезъ ёго вершинаамы, вымалёувався рядъ стрункыхъ тополь.

Ти тополи всому краевидови надавали чогось такого, безъ
чого винъ бувъ бы холодный, сумний и непривітный. Хто-бъ зъ
міста, зъ-надъ кручи, не дивився на луки й ричку, очі ёго
мымохіть прыковувалыся до тыхъ тополь, ішо въ ясни дни такъ

выразно мрілы своімы ставнымы постатямы на блакитному сяви неба.

Иванъ Кузьмычъ, якъ звычайно, не хапаючысь пообидавъ тымъ, що прынесла ёму стара сусида, у якои винъ харчувався; роздягся, надягъ на себе стару щоденну одижъ, скынувъ чоботы, вступывъ у мъяки пантофли и хотивъ бувъ уже, своімъ звычаемъ, залягты на лижко, але щось тепле й жыве, що винъ почувавъ у своему тили, не дало ёму сёгодня зразу даты соби звычайный видпочынокъ, и винъ почавъ ходыты туды й сюды по свойі невелычкій, осяяній веснянымъ сонцемъ, світлыци. Чы то ласка сонца, чы то чарчына горилкы, що винъ дозволывъ сёгодня соби «по трудахъ», чы те й те вкупи,—тильки винъ почувавъ себе надзвычайно гарно. Сёгодня навіть управытель палаты похвалывъ ёго працю. А се важна ричъ. Се такъ корыстно за-для ёго дрибненькои карьеры!

Иванъ Кузьмычъ ходывъ и ходывъ. Винъ думавъ. Ни, винъ не думавъ,—сами думкы снувались у якісь безладии мережкы и якъ засновувались, такъ и розплітались. То спершу булы спогады найблізшихъ подій сёго дня, урывкы палатськихъ розмовъ, а потімъ и одгуки давнихъ, на пивзабутыхъ спогадивъ.

Іванъ Кузьмычъ почавъ нагриватись. У кімнаты таки було душно. Винъ підійшовъ до одного зъ віконъ, що выходило до річки, видставывъ трохы одь стіни стильца, сивъ на ёго верхы, прыщулывъ свои сіри, поблідлі очі и почавъ дывытись на давно ёму знаему картину.

Снігъ давно уже роставъ. Земля була чорна. За річкою червона лоза выгравала на сонці вышиевымъ колеромъ. Вода выходила зъ берегівъ річки, розливалась, поки-що, по пзынахъ, мовъ ростоілене олыво, и ставала по лошынахъ нерухомымъ озерамъ. Саме підъ вікномъ, въ сухій пищай землі, до-тепла нагрітій проміннямъ сонця, кублылась сусідська ряба курка, а дали, на самимъ рижку, цвірипчалы горобці.

Иванъ Кузьмычъ якъ сивъ, та немовъ и застыгъ. Не погасалы тильки ёго очи. Руденьки ихъ він линово змыкальсь и розмыкальсь. Иванъ Кузьмычъ бувъ зовсімъ спокійний. Винъ може бъ такъ и заснувъ бувъ у такій пози, бо починавъ уже дримати, колы до ёго вуха долетивъ мицний и довгий стогинъ. Винъ зрозумивъ, що се мабуть збирается йти пароходъ. Сёго року винъ ще не бачивъ ёго. Пристани зъ ёго хаты не було видно, хочъ вона була й недалеко, и винъ поклавъ вартувати, щобъ не прогаяты сёго першого для ёго парохода. Винъ мусивъ йти внизъ по ричци.

И пароходъ скоро показався.

Весь билый, по граняхъ тильки обмалёваний червоними смугами, зъ чорнимъ, похылымъ дымаремъ, винъ жваво ризавъ билымъ носомъ блакитний водяный поверхъ, збывавъ своими крылами на ёму хвилю и бувъ такий чистый, такий блискучий и жвавий, що прыкувавъ до себе очи Ивана Кузьмыча. На верхнему чардаци метушылысь чорни люде, може де-хто изъ знаємыхъ Ивана Кузьмыча, и ёму чомусь хотилось, щобъ зъ ихъ хто небудь поглянувъ у ёго бикъ, побачивъ ёго хатину и згадавъ про ёго.

Пароходъ скоро пролинувъ, и серце Ивана Кузьмыча стислось журбою. Никому въ свити винъ не потрибенъ, винъ—пидстаркуватий, руденький чоловичокъ, зъ жовтыми віямъ и сирими погаслыми очима!.. Никому немае дила, чы винъ живе тамъ, у тій никчемній халупци, чы винъ спить, чы може винъ уже лежить мертвий на своєму убогому лижкови, спітканый наглою смертю, и на ёго дивляться, не бачучи ёго, очи портрета вродливої молодої жинки. Навищо винъ имъ, отымъ усімъ людямъ, винъ—безталанна, блида и безколірна людина?.. Вони не знають про ёго істнування, а хто и знатъ, то давно забувъ про ёго.

А колись и ёго зналы.

Давно, дуже давно все те було—и якъ недавнѣ... Якъ недавно трипотило життямъ ёго мынule й сnyvся отой блискучий сонъ!..

Винъ бувъ такъй молодыи, такъй жвавый. Зачисувавъ у гору свое цупке, руде волосся и повязувавъ шию роскишною червоною хусткою. Винъ такъ тоди любывъ оту вродлыу людыну, що партретъ іи высыть на стини, бувъ такъй закоханый и мабуть чудный. Винъ не мигъ усидиты на мисци, забачывши іи: човгавъ ногамы по помосту, выгынавъ свою невелычку постать и говорывъ ій сами що найдобирнійши мылощи. И вона була закохана въ ёго, вона — Маруся — въ ёго — Жана. Такъ, дійсне такъ — Жана. Вона такъ любыла се имъя и такъ чудово-звабльво умила ёго вымовляты своимы червонымы губонькамы: Жа-анъ!..

Эге, то бувъ сонъ, чудовый сонъ.

Воны одружылъсь. Воны одружылъсь по весни. Якъ винъ любывъ іи, палко винъ цилувавъ іи у кари блыскучи оченята, въ невелычки свижи вустоцька!.. Винъ покилькы разивъ урядъ перециловувавъ іи тонки, «аристократычи», якъ винъ казавъ, пальчыкы. Ёму тоди було дозволено цилый тыжденъ не являтъсь на службу въ палату. Винъ раювавъ. Воны раовалы. Винъ тоди бувъ мабуть дуже похожый на того жвавого горобчыка, що онъ тамъ, на рижку, такъ чудырнацько выстрыбуе на сонечку биля своеи подругы...:

Иванъ Кузьмычъ усмихнувся. Ёму стало жалко себе, досадно за себе. Якъ скоро, и якъ безслидно розвіялось те ёго счаствія!..

Винъ памъятае все. Винъ все чисто памъятае. Ти гыдки, масни очи, ти закручени до горы вусы, облыпкувати червони рейтузы и ти мизерни, брязкучи острогы,—воны, воны взялы ёго счаствія!.. И якъ скоро, якъ скоро!..

А що найголовнійше — зовсімъ для Ивана Кузьмыча несподівано.

Винъ, якъ той горобчыкъ, стрыбавъ биля неи, своеи коханои, колы одного разу почувъ:

— Охъ, сумно, сумно мени!..

— Тоби, серце мое, сумно? Хиба ты не любышъ мене?..

Вона мовчала.

Се було тоди, якъ вона познаёмылась зъ тымъ гыдкымъ чоловикомъ у тому мерзенному маскаради. Якъ винъ тоди не хотивъ иты зъ иею у той маскарадъ, якъ прохавъ зостатись дома!.. Такъ гарно тоди було у ихъ. Винъ самъ натопывъ дровамы грубу, выгорнувъ напередъ увесь жаръ и воны грильсь удвохъ, мовъ передъ каминомъ. Ёму тоди хотилося-бъ навики зостатись отакъ укупи биля печы; винъ такъ палко й нижно прыгортавъ свою Марусю, колы вона сказала;

— Ну, часъ одягатись!

И воны пишли.

Не пойихалы, а пишли. У ихъ не було грошей на визныка, ледви стало на Марусыне убрания та на билеты. Потимъ того воны довго надолужалы ти гроши, йилы одынъ борщъ зъ житнимъ хлибомъ.

И той маскарадъ видибравъ, на вики видибравъ у ёго Марусю.

Тамъ було душно. Танцовало безличъ паръ. Було багато всякого люду. Бувъ и той. У ёго («будь проклять, огыдо»!—вырываєтсѧ зъ глыбу души у Ивана Кузьмыча) булы страшенно вузъки червони штаны, и винъ такъ незвычайно й зухвало танцовавъ, такъ нечемно брязкавъ своимы острогамы, що Иванъ Кузьмычъ навить спершу сміявся. Николы винъ не бачывъ ниде—ни мижъ знаёмыхъ, ни въ палати—щобъ люде отакъ поводылышь. Колы винъ взявъ Марусю танцоваты, Иванъ Кузьмычъ ажъ розсердывся бувъ, що той блазень може скомпромитує ёго кохану, але зновъ ще бильшъ розсміявся зъ своеи ревности: та се жъ маскарадъ, вона въ масци; нихто іи не пизнае!..

Эге, вона була въ масци и потимъ того вона николы вже не здіймала іи. Холодна и страшна була та маска, але вона не здіймала іи...

Ни, зняла.

Се було same у цимъ же мисяци, у квитни. Оттакъ же було тепло й ясно, тильки ричка того року розлылась бильше. Тоди була велыка повидь. Воны жылы давно вже мовъ чужи одно од-

пому. Якось непомитно такъ воно склалося. Вона тикала видъ ёго и була холодна, холодна, мовъ лёдъ. Холодна й склызыка, мовъ змія. Але винъ іп любывъ. Любывъ глыбоко й безтамно. Якъ винъ жадавъ поговорыты зъ нею «щиро», выясниты—чого вона стала така! Винъ готовый бувъ бы душу виддати, щобъ мати зновъ іп своею, такою, якъ вона була ранише. Винъ чи виддававъ ій свою душу, та вона не взяла іп, гыдувала нею, кинула геть. И винъ самъ не пиднимавъ іп, души своеи, зъ бруднои доливки дійсности. Винъ мовъ завъявъ. На що ёму була та душа безъ ёго сонця, безъ ёго Маруси?..

Було такъ.

— Я йду въ Кыивъ—сказала вона.—Якъ тильки прыйде першый пароходъ, я йду.

— Чого?—спытався винъ.—У насъ такъ мало грошей. На Велыкденъ у насъ будуть вси мои товариши зъ палаты и намъ треба буде добре прыгостювати ихъ, щобъ сорому не набратись. Було бъ не йти въ маскарадъ, тоди бъ можна було и до Кыива пройздытьсь. Пойхали бъ вкупи.

— Тоди бъ не треба було йхати въ Кыивъ,—сказала вона гостро и зловистно.—Я йду!..

На тимъ розмова скипчилась. Вона такы пойхала.

Прыйшовъ іершый пароходъ и взявъ іп, и бувъ винъ та-
кий same, якъ и оцей: билый и бlyскучий. Винъ взявъ ёго сча-
стя. Ни, не винъ. Воно вже було давно украдене. Укралы ёго ти
гыдки, облыпковати червони рейтзузы, оти никчемни остроги, на-
машени, смердючи вусы!..

Описля вона все написала. Винъ довидавсь тоди про все. Воротя вже не було. И винъ зоставсь самъ у своїй крывобокій батьківській хатыни, винъ,—ростоптаний червякъ—Іванъ Кузь-
мычъ Мацко. И съ того часу винъ не живе, а беспомично мацає
навколо себе, якъ справди таки той роздавленый червякъ, и ни-
чого не вдіє своему горю, и ничымъ не погасить свого болю, и
вси люде ёму чужи й ворожи и винъ всимъ чужий...

Червони рейтзузы, закручени високо вусы, жагучи очи того пройдышвита—и винъ, никчемный, руденький Мацко, Іванъ Кузьмычъ...

— Ха-ха-ха!..

Иванъ Кузьмычъ безгучно засміявся.

Не винъ самъ засміявся, а тамъ десь глыбоко въ грудяхъ у ёго щось засміялось, а обличчя зосталось холодне й перухоме. Спрі очи дивились, не моргаючи, передъ себе туды, де, залити м'якимъ вечирошимъ слявомъ, стояли струнки, холодні, мовъ мертві, тополі. Иванъ Кузьмычъ сидивъ й несвідомо переличувавъ ихъ: п'ять... дев'ять... дванац'ять... тринадцять. Тринадцять?.. И зновъ личить винъ: чотири, сімъ... дев'ять... дванац'ять, тринадцять. Такъ, ихъ тринадцять. Винъ ясно теперъ бачить, що ихъ тринадцять.

Тринадцять. Се страшно здивувало Ивана Кузьмича. Колись, у ти золоти, ясні дні, коли винъ кохавъ и ёго кохали, вони вдвохъ сидили оттутъ, біля сёго самого вікна и не умовляючись, але несвідомо якось звязуючи свое счастья, свою долю зъ тими стрункими тополями, склувались переличти ихъ. Та зробити того не могли. Тополі зливались у ихъ въ очахъ. Винъ казавъ, що ихъ десять, а вона—висімъ, то однадцять. А ихъ було тринадцять!..

— Тры... нац... цять...—шепоче Иванъ Кузьмычъ.

І якесь мистичне просвітлення обгортає разомъ ёго душу. Все ёму стає ясне: все ёго життя, вся історія ёго кохання. Тринадцять!..—онъ де розгадка ёго несчастья. Воно було немынуче. Пнакше не могло бути. Але тоді вони обое того не бачили. Теперъ винъ баче се и знає.

І крипко-крипко стыслось серце у Ивана Кузьмича, и винъ підвився зъ стильтя, упавъ на ліжко и тяжко, якъ николи, зараздавъ. Винъ тяжко й довго плакавъ, а сонце сідало за обріемъ и тополі потоцалы въ вечірній жли...

